

• ilmi dergi
diyānet

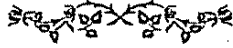
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 47 • Sayı: 1 • Ocak - Şubat - Mart 2011

BİR İBADET BİÇİMİ OLARAK NAMAZIN TARİHÇESİ

Metin YİĞİT*

Özet:

Dua ve bir dua biçimi olarak namaz, bütün peygamberler tarafından yapılan müşterek bir ibadettir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse diğer kitaplarda bu hususu ortaya koyan çok sayıda açıklama bulunmaktadır.

Hız. Peygamber'in bi'setten önce Haniflik üzere ibadet ettiği anlaşılmaktadır. Ancak ne şekilde ibadet ettiğine dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Bi'setten sonra ilk olarak gece namazı emredilmiştir. Daha sonra Mekke döneminin sonlarına doğru Miraç hadisesi gerçekleşmiş ve bu esnada ilk olarak beş vakit namaz farz kılınmıştır. Miraçta farz kılınan beş vakit namaz –akşam hariç- ilk etapta ikişer rekâttır. Daha sonra ikamet halindeki öğle, ikindi ve yatsı namazları dörde çıkarılmış; sefer halinde ise eski şekil korunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbadet, Namaz, Beş Vakit Namaz, Gece Namazı, Bi'set, Haniflik.

The History of Prayer (salâh) as a Method of Worship

Abstract:

Prayer and prayer in the form of salâh(physical supplication), is a common practice of worship performed by all Prophets. There are many explanation in theHoly Quran and other holy scriptures which prove this.

It is understood that the Prophet Muhammad (peace and blessings be upon him) worshipped according to the Hanifi school of thought

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

principles before his prophethood. However, detailed information which explain this are not found.

The night prayer was ordered first, after it was revealed to the Prophet Muhammad that he was assigned as a Prophet. Then towards the end of the Meccan period, the Miradj event took place and the five daily prayers was commanded as compulsory for the first time. The five daily prayers ordered during the Miradj at first order was two raka'ats or units each, except for Maghrib or sunset prayer. Later the noon, afternoon and nightfall prayers were raised to four raka'ats or units, where the first revealed two units of prayer was kept for only those who travel, and are granted this special circumstance.

Key Words: Worship, Prayer, Five daily prayers, Night prayer, Prophethood, Hanif principles.

Giriş

İnsan, yapısı itibariyle zayıf bir varlıktır. Hayatını sürdürmek ve rahat etmek için çok şeylere ihtiyaç duyar. Ancak gücü sınırlı ve sonludur. Çok geniş bir istidada sahip olduğu için varlık âlemindeki her şeyle ilgilidir. Yakın-uzak, etrafında meydana gelen bütün gelgitlerden etkilenir. Geçmişten acı, gelecekte endişe duyar. Bütün güzelliklere rağmen hayatın geçici ve sınırlı olması onu derinden sarsar ve düşündürür. Bütün ayrılıklara ve acılara karşı içinde derin bir ebediyet arzusu taşır. Ancak bu arzuyu tatmin edecek gücü kendinde bulamaz. Kâinattaki bütün işleyişi elinde bulunduran ve onun en gizli ihtiyacını da bilen bir güç ancak onu tatmin edebilir. Başka bir ifadeyle insanı da kâinatı da yaratan ve her şeyin idaresini elinde bulunduran Allah'a dayanmak ancak insanı tatmin edebilir. Allah'a dayanmanın en belirgin şekli ibadet, ibadetin en belirgin şekli ise namazdır.

Namaz, özü itibariyle bir duadır ve farklı şekil ve formlarda da olsa bütün Peygamberlerin şariatlarında yer alan temel bir ibadettir. Bütün dinî metinlerde bu ibadetin izine rastlamak mümkündür. Namazları değişik açılardan tasnife tabi tutmak mümkündür. Fakihler genelde namazları farz ve nafil şeklinde iki gruba ayırmışlardır.

Bu makalemizde elimizdeki bilgiler ışığında gerek önceki peygamberler döneminde gerekse Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde farz namazların tarihine ve geçirdiği evrelere bakacağız.

I. ÖNCEKİ PEYGAMBERLER (A.S.) DÖNEMİNDE NAMAZ

Kur'an-ı Kerim'de namazı ifade etmek için kullanılan başlıca kelimeler; kıyâm¹,

1 Bakara, 238; Müzzemmil, 2, 20.

rukû², secde³, tesbih⁴, zikir⁵, iman⁶ ve salât⁷. Ancak “salat” kelimesi diğerleriyle kıyaslanmayacak ağırlıkta ve sıklıkta geçmektedir. Salât, sözlükte dua anlamına gelmektedir.⁸ Namaz da bir dua biçimi olduğundan namazı özel bir dua şekli tarzında tanımlamak da mümkündür. Aslında içinde duanın bulunmadığı bir ibadetten bahsetmek mümkün değildir. Nitekim bir hadis-i şerifte “dua ibadetin özüdür”⁹ buyrulmaktadır.

Dua ve bir dua biçimi olarak namaz bütün peygamberler tarafından ikame edilmiştir. Gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse diğer kitaplarda bu hususu ortaya koyan çok sayıda açıklamalarla karşılaşmaktayız. Kur’an-ı Kerim, önceki peygamberlerin de namazı kılıp emrettiklerini açıkça ifade etmektedir.

Kur’an’da birçok vesileyle, Hz. İbrahim’in ve evlatlarının namazından söz edilmektedir: “[İbrahim:] Ey Rabbimiz ben evlatlarımdan bazısını senin mukaddes olan evinin yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Ta ki namazı dosdoğru kılsınlar. Artık sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir.”¹⁰

“Rabbim, beni dosdoğru namaz kılmakta devamlı kıl. Neslimden de (böyle namaz kılanlar yarat). Ey Rabbimiz, duamı kabul buyur.”¹¹

“Ona (İbrahim’e) İshâk’ı bahsettik. Üstüne Ya’kûb’u da (ihsan ettik.) Her birini sâlih insanlar yaptık. Onları emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren rehberler kıldık. Kendilerine hayırlı işler yapmayı, dosdoğru namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize kulluk eden kimselerdi.”¹²

Bir ayet-i kerimede İsrailoğullarına hitaben şöyle buyrulmaktadır:

2 Bakara, 43, 125; Âli İmrân, 43; Hac, 26, 77; Feth, 29; Murselât, 48.

3 Bakara, 125; Âli İmrân, 43; Hac, 26, 77; Alak, 19.

4 Tâha, 130; Kâf, 39-40; Tûr, 48-49; İnsân, 26.

5 Bakara, 239.

6 Bakara, 143.

7 Bakara, 3; Müminun, 2.

8 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Tsh. Emîn Muhammed Abdulvahhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 1426/1996, VII/397. Salat kelimesi Allah’a nisbet edildiğinde rahmet, meleklere nisbet edildiğinde ise istiğfar manasına gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., VII/397.

9 Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sûre, (Thk. İbrâhîm Atve İvad), *es-Sunenu't-Tirmizî*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1395/1975, hadis nr: 3247; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sunen* (Sindî Şerhiyle birlikte), Thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1418/1997, hadis nr: 3838.

10 İbrâhîm, 37.

11 İbrâhîm, 40.

12 Enbiyâ, 72-73.

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle beraber rükû edin.”¹³

Hiz. Lokman’ın, Őu sözlerle oğluna namazı öğütlediği belirtilmektedir: “Yavrum namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, ktilkten vazgeir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar azmolunması gereken iŐlerdendir.”¹⁴

Bir başka ayette Hiz. Âdem, Hiz. Nuh ve Hiz. İbrahim’den sonra gelen neslin namazı zayi ettiğinden bahsedilmektedir: “Onlardan sonra yerlerine; namazı zayi eden ve Őehvetlerine uyan bir nesil geldi.”¹⁵

Medyen dönüŐü yolda Hiz. Musa’ya gelen emirlerden biri Şöyledir: “Yalnız bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl.”¹⁶

Hiz. Zekeriyyâ’nın namazından Şöyle söz edilmektedir: “Zekeriyyâ mabette ayakta durmuŐ namaz kılarken melekler ona: ‘Allah sana bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir Peygamber olarak Yahya’yı müjdeler’ diye seslendiler.”¹⁷

Hiz. İsa, beŐikte konuŐurken, kendisine namazın emredildiğini söylemektedir: “Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sađ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti.”¹⁸

Hiz. İsmail, ailesine namazı emretmiŐtir: “Kitap’ta İsmail’i de an! Gerçekten o, sözüne sadıktı, resl ve nebi idi. Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi.”¹⁹

Hiz. İbrahim, Hiz. Lt, Hiz. İŐhak ve Hiz. Yakub’un salih kullar oldukları belirtildikten sonra namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir: “Onları, emrimizle doğruyu gösteren rehberler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik.”²⁰

Bu ayetler, namazın hak dinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, tarihin değişik dönemlerinde gönderilen bütün ilâhî mesajlarda yer aldığını göstermektedir.

13 Bakara, 43. Ayrıca bkz. Nisa, 162; Maide, 12.

14 Lokman, 17.

15 Meryem, 59.

16 Tâhâ, 14.

17 Âl-i İmrân, 39.

18 Meryem, 31.

19 Meryem, 54-55.

20 Enbiyâ, 73.

Eski ve Yeni Ahit'in elimize ulaşan mevcut şekillerinde de namazın varlığını gösteren ifadeler bulunmaktadır. Kanaatimizce bu metinlerde yer alan ve "dua" şeklinde tercüme edilen ifadelerin önemli bir kısmı namazla ilgilidir.²¹ Ancak bunları katî bir şekilde ayırmak mümkün değildir.²² Yukarıda belirttiğimiz gibi Kur'an'ı Kerim'de namazı ifade etmek için seçilen "salât" kelimesi de temelde dua anlamına gelmektedir. Günümüzde Süryanilerin²³ ve İbranilerin namaz ibadetini ifade etmek için kullandığı ve temelde Aramiceden alınma "sluto" kelimesi de sözlükte "eğilmek, rükûda bulunmak" gibi anlamlara gelmektedir²⁴ ki bunun da duayı çağrıştırdığı açıktır.

İster "dua" kelimesiyle karşılansın, isterse doğrudan "salat" ve türevleri şeklinde geçsin eski metinlerde namazı anlatan bazı ifadelerin olduğu kesindir.²⁵

II. SON PEYGAMBER HZ. MUHAMMED (S.A.S.) DÖNEMİNDE NAMAZ

A. Bİ'SETTEN ÖNCE

Hiz. Peygamber'in bisetten önce ibadet edip etmediğine dair en net bilgiler Hiz.

21 Buna dair bir takım örnekler vermek gerekirse:

Eski Ahid'de Daniel Peygamber'le ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

"Daniel yasanın imzalandığını görünce evine gitti. Yukarı odasının Yerusâlim yönüne bakan pencere-leri açtı. Daha önce olduğu gibi üç kez diz çöküp dua etti. Tanrısına övgüler sundu." Eski Ahid, Daniel, 6/10.

Hiz. Süleyman'ın duası şu cümlelerle anlatılmaktadır:

"Süleyman Rabb'e duasını ve yalvarışını bitirince elleri göklere açık, dizleri üzere çökmüş olduğu halde Rabbin sunağının önünden kalktı. Ayakta durup bütün İsrail topluluğunu yüksek sesle kutsadı." I. Krallar, 8/54-55.

Hiz. İlyâs'la ilgili şu cümleleri okumaktayız:

"İlyas Karmel dağının tepesine çıktı. Yere kapanarak başını dizlerinin arasına koydu." I. Krallar, 18/42.

Ezra'nın duası bölümünde şunlar anlatılmaktadır:

"Akşam sunusu saati gelince üzüntümü bir yana bırakıp kalktım. Giysimle cübbem hala yırtıktı. Diz çöküp ellerimi Rabb'e açtım." Ezra, 5.

Yeni Ahidde buna benzer ifadeler bulunmaktadır. Mattâ İncilinde Hiz. İsa şunları anlatmaktadır:

" [İsa] Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına aldı. Kederlenmeye, ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı. Onlara: 'Ölesiye kederliyim' dedi. 'Burada kalın, benimle birlikte uyanık durun' dedi. Biraz ilerledi, yüz üstü yere kapanıp dua etmeye başladı." Matta, 26/39; Markos 14/34-35. Geniş bilgi için bkz. Sılâl el-Mûhâ, Abdurrezzâk Rahîm, *el-İbâdât fi'l-Edyâni's-Semâviyye*, Dâru'l-Evâil, Dimâşk, 2001, s. 152-175. Görüldüğü gibi yukarıdaki ifadelerde belli bir pozisyon eşliğinde yapılan dualardan söz edilmektedir. Diz çökmek, ayağa kalkmak ve yere kapanmak gibi bazı ifadelerin namazın belli bölümlerini anlatan ifadeler olması kuvvetle muhtemeldir.

22 Bkz. Nedvî, Ebu'l-Hasan Alî el-Hasenî, *el-Erkânü'l-Erbaa*, Dâru'l-Vefâ, Kuveyt, 1398/1978, s. 63, 67 vd.

23 Bkz. Kızıl, Hayrettin, *Süryanilikde İbadet* (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004-yayımlanmamış yüksek lisans tezi), s. 46.

24 Cevvâd Alî, *Târîhu's-Salât fi'l-İslâm*, Matbaatu Bağdat, ty. s. 7.

25 Geniş bilgi için bkz. Abdurrezzâk Rahîm, *el-İbâdât fi'l-Edyâni's-Semâviyye*, s. 74-94.

Aişe'nin aktardığı bir hadiste geçmektedir. Şöyle demektedir Hz. Aişe: “Allah Rasûlüne gelen ilk vahiy rüyâ-ı sâdıka şeklinde idi. Gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi ortaya çıkıyordu. Daha sonra kendisine yalnızlık/halvet sevdirdi. Hira mağarasında kalıp gecelerce tahannüste bulunuyordu...”²⁶

Zührî, hadiste geçen “tahannüste bulunuyordu” kelimesini “ibadet ediyordu” şeklinde izah etmektedir.²⁷ Fakat hadis şarihleri genelde “tahannüs” kelimesini “günah-tan kaçınma” şeklinde yorumlamaktadırlar.²⁸

Hz. Peygamber'in bi'setten önce ibadet ettiğini savunan âlimler, onun hangi şeriata göre ibadet ettiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimi, Hz. Nuh'un, kimi Hz. İbrahim'in, kimi Hz. Musa'nın, kimi de Hz. İsa'nın dinine göre ibadette bulunduğunu ileri sürmüştür. Bazıları da bir peygambere aidiyeti sabit olan herhangi bir şeriata göre ibadet ettiğini savunmuştur.²⁹ Sübkî, bu görüşleri aktardıktan sonra tercihe şayan görüşün tevakkuf etmek olduğunu belirtmektedir.³⁰ Subkî'nin ifadesini şerh eden Mahallî de birçok âlimin bu kanaatte olduğunu ifade etmektedir.³¹ Ancak İbn Hişâm'ın “tehannüs” kelimesine dair yaptığı bir izah Hz. Peygamber'in, Hz. İbrahim'in dini üzere ibadet ettiğini söyleyen görüşü öne çıkarmaktadır. İbn Hişâm Arap dilinde yaygın bir geleneğe göre “[peltek] sa” harfi yerine “fa” harfinin kullanıldığını, yukarıdaki ibarenin de bu türden bir kullanım içerdiğini yani “tehannüs” kelimesiyle “tehannüf”ün kastedildiğini belirtmektedir.³² Tehannüf, hanifliğe yani Hz. İbrahim'in dinine uymak demektir.³³ Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde de görüldüğü üzere Hz. İbrahim, namaza ayrı bir önem vermiş ve neslinden gelecek olanların namaz kılan kimseler olması için Allah'a duada bulunmuştur. Hz. İbrahim'in neslinde gelen bir kimse olarak Hz. Peygamber'in bi'setten önce de Hira'da veya uygun bulunduğu mekânlarda Hanifler gibi ibadet etmiş olması mümkündür. Ni-

26 Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Fethu'l-Bârî ile birlikte), Thk. Abdulazîz b. Bâz, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414/1993, Bed'u'l-Vahy, hadis nr: 3.

27 Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Abdulazîz b. Bâz, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1993, I/34.

28 Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, I/34.

29 Subkî, Tâcuddin Abdulvahhâb, *Cem'u'l-Cevâmi'* (Bennânî haşiyesiyle birlikte), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402/1982, II/325.

30 Subkî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, II/325.

31 Mahallî, Celâluddîn, *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'* (Bennânî haşiyesiyle birlikte), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402/1982, II/325.

32 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîyretu'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sakâ, İbrâhim el-Enbârî, Abdulhafiz eş-Şelebî, Dâru İbn Kesîr, Dimâşk-Beyrut, 2005/1426. s. 215.

33 Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, I/34.

tekim meşhur haniflerden Zeyd b. Amr ve Ebu Zerr el-Gifârî'nin cahiliye döneminde de namaz kıldıkları ve sadece Allah'a secde ettikleri bilinmektedir.³⁴ Binaenaleyh diğer hanifler gibi Hz. Peygamber'in de bu dönemde namaz kılmış olması uzak bir ihtimal değildir.

B. Bİ'SETTEN SONRA NAMAZ

Kaynaklar incelendiğinde bi'setten sonra namazın son şekle kavuşmadan önce birkaç aşamadan geçtiği anlaşılmaktadır. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında bu dönemi birkaç başlık halinde incelemek istiyoruz.

1. Gece Namazı

Tefsir otoritelerinin çoğuna (cumhur)³⁵ göre Hz. Peygamber Hira mağarasında ilk vahye muhatap olduktan sonra Hz. Hatice'nin yanına dönmüş ve "beni örtünüz, beni örtünüz" demiştir. Bunun üzerine Müddessir Suresi ve hemen akabinde de Müzzemmil Suresi inmiştir.³⁶ Birinci surede namazla ilgili açık bir ifade bulunmamakla birlikte namazı çağrıştıran tekbir ve temizlik emri gibi hususlar yer almaktadır.³⁷ İkinci surenin ilk ayetleri ise mealen şöyledir: "Ey örtülere bürünen! Birazı hariç geceleri kalk! (Namaz kıl). Yarısını kıl yahut bunu biraz azalt ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku! Zira biz sana (taşınması ağır) bir söz vahyedeceğiz."³⁸

Görüldüğü üzere bi'setin ilk günlerinde inen bu surenin ilk ayetleri gece namazını emretmektedir. "Biz sana (taşınması ağır) bir söz vahyedeceğiz." ifadesinden de bu ayetlerin ilk inen ayetlerden olduğu anlaşılmaktadır. Binaenaleyh mezkûr ayetlerin ilk inen ayetler olduğu doğrudan Kur'an'ın delaletine dayanmış olmaktadır. Dolayısıyla burada emredilen gece namazının da bi'setin başlangıcında emredilen ilk namaz olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

Gece namazının emrolunan ilk namaz olduğu hususuna dair bir takım rivayetler de bulunmaktadır. Bu hususu İmam Şâfiî'den okuyalım: "İlmine ve rivayetine güvendiğim birinin şöyle dediğini duydum: Allah Teâlâ önce bir namazı farz kıldı, son-

34 İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed, *el-Muhabber*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Basım yeri yok, 1361, s. 171-172; Muslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Fedâilu's-Sahâbe, hadis nr: 6309.

35 Bkz. Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI/174.

36 Alûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, XVI/174.

37 İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Basım yeri ve tarihi yok, XXIX/296.

38 Müzzemmil, 1-5.

ra onu bir başka farzla neshetti. Daha sonra bu ikinci farzı da beş vakit namazı farz kılmakla neshetti.”³⁹

Akabinde İmam Şâfiî, ismini vermediği bu şahsın maksadını şerh etmeye çalışır: “Bu zat sanırım mezkur sözüyle ‘Ey örtülere bürünen, birazı hariç geceleri kalk namaz kıl, yarısını kıl yahut bunu biraz azalt!’ ayetini kastetmektedir. Bu ayetler daha sonra aynı surede yer alan şu ayetlerle neshedilmiştir: ‘Senin gecenin üçte ikisine yakın bir kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini Rabbin biliyor... O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.’ (Müzzemmil, 20) Dolayısıyla (surenin başında emredilen) gecenin çoğunu ya da yarısını yahut daha azını veya daha çoğunu namazla geçirme emri, Kur’an’dan kolay geleni okuma emriyle neshedilmiş olmaktadır. Bu zatın dediği husus güzel görünmektedir. Ancak her kesin geceleri kendisine kolay gelen miktarı okumayı terk etmemesini ve şöyle denilmesini [daha] uygun buluyorum: Müzzemmil Suresi’nin mezkur ayetleri ‘Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar namaz kıl. Bir de sabah okuyuşunu dosdoğru yap. Çünkü sabah okuyuşu şahitlidir. Gecenin bir kısmında uyanaarak sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl’ (İsra, 78-79) ayetiyle neshedilmiştir. Ayetteki güneşin dönüşüyle (dulûk) zevâl vakti, gecenin karanlığıyla (gasak) yatışı, sabah okuyuşuyla da sabah namazı kastedilmektedir. Cenab-ı Hakk burada gece namazının farz değil nafîle olduğunu belirtmektedir...”⁴⁰

Görüldüğü üzere İmam Şâfiî burada farz kılınan ilk namazın gece namazı olduğunu belirtmekte ve bu konuda güvenilir rivayetlerden bahsetmektedir. Ancak gece namazının farziyetine yönelik emrin hangi ayetlerle neshedildiği konusunda iki görüşten bahsetmektedir. Bir görüşe göre gecenin çoğunu namazla geçirme emri, Müzzemmil Suresi’nin son ayetiyle yani “kolayınıza geleni okuyun” emriyle neshedilmiştir. İkinci görüşe göre –ki bu aynı zamanda Şâfiî’nin de tercih ettiği görüştür– gece namazına yönelik ilk emir, beş vakit namazı emreden ayetlerle neshedilmiştir. İster birinci görüşü esas alalım, ister ikinci görüşü her iki durumda da gece namazının emredilen ilk namaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Şâfiî’nin aktardığı bu husus, benzer ifadelerle tefsir ve hadis kaynaklarında da yer almaktadır.⁴¹

39 Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, (Thk. Rif’at Fevzî Abdulmuttalib), Dâru’l-Vefâ, Mısır 1425/2004, II/149; Krş. Şîrbînî, Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Marifeti Meâni elfâzi’l-Minhâc*, Thk: Muhammed Halîl İtânî, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1428/2007, IV/275.

40 Şâfiî, *el-Umm*, II/149-150.

41 Bu kaynaklar, gece namazının başlangıçta farz olduğunu, bu farziyetin daha sonra inen Müzzemmil Suresi’nin son ayetleriyle ya da beş vakit namaz emriyle nesh edildiğini kaydetmektedirler. Maturîdî, Ebu Mansur, *Tevîlâtü Ehli’s-Sünne* (Thk: Fatıma Yusuf el-Hîmî), Muessesetu’r-Risale, Beyrut, 2004/1425, V/304; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, XIX/25-6; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XIX/173; Muslim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Salâtu’l-Musâfirîn, hadis nr: 1736; Ebu Davud, *Sunen*, Salât, hadis nr: 1342-5.

Nakle dayalı bu bilgilerin yanı sıra söz konusu edilen tarihi dönem ve yaşanan süreç de gece namazının emredilen ilk namaz olma ihtimalini teyid etmektedir. Bilindiği gibi vahyin ilk günlerinde Hz. Peygamber ve sahâbîler açıkça tebliğde bulunmuş ve dinî emirleri gizlice yerine getirmeye çalışmışlardır. Gündüz vakti eda edilecek namazların yerine ilk olarak gece namazının emredilmiş olması Hz. Peygamber'in bu dönemde izlediği genel tutumla daha uyumludur. Gecenin karanlığında Hz. Peygamber'in ve sahâbîlerin ibadetlerini yerine getirmeleri daha kolay olmalıydı. İkinci olarak gece namazını emreden ayetler bu namazın gerekçesini de aktarmaktadır. Ayetler adeta Hz. Peygamber'i ağır şartların beklediğini ve bundan dolayı gece namazı vasıtasıyla yoğun şekilde ruhî bir hazırlık yapması gerektiğini ifade etmektedir: "Ey örtülere bürünen! Birazı hariç geceleri kalk! (Namaz kıl.) yarısını kıl yahut bunu biraz azalt ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku! Zira biz sana (taşınması ağır) bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak ki gece kalkıp ibadet eden nefis hem uygunluk bakımından daha kuvvetlidir hem de okuyuş bakımından daha sağlamdır. Çünkü gündüz senin için uzun bir meşguliyet vardır."⁴²

Bu ifadelerden, gece namazının kişiyi karşılaşılabilecek sıkıntılara karşı hazırlıklı kılan bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi hazırlayıcı şeyler de tabiatıyla başta yer alır. Bu da gece namazının vahyin başlangıcında emredildiği bilgisini teyid etmektedir.

2. Beş Vakit Namaz

Kaynaklar, beş vakit namazın ilk olarak miraç gecesinde farz kılındığı konusunda mütefakitler.⁴³

Fukahanın genel kanaati İsrâ'dan evvel -gece namazı haricinde- farz namazın olmadığı şeklindedir.⁴⁴ Bununla birlikte bazı kaynaklarda yer alan bir takım bilgilerden hareketle, İsrâ'dan evvel ikişer rekatlık iki vakit namazın var olduğunu söyleyenler

42 Müzzemmil, 1-5.

43 İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, II/306, 307.

44 Örnek için bkz. Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, II/12; Şeyh Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, ty. I/263; Hatîb eş-Şîrbînî bu konuda şunları kaydetmektedir: "İnsanları uyarma ve tevhide çağırma emrinden sonra gece namazının farziyetine yönelik ilk emir, Müzzemmil Suresi'nin ilk ayetleriyle nazil olmuştur. Bu farziyet, daha sonra aynı surenin son ayetleriyle veya İsrâ gecesinde emredilen beş vakit namazla neshedildi..." (Şîrbînî, *Muğnî*, IV/275) Bu açıklamaya göre gece namazından sonraki aşama, beş vakit namaz aşamasıdır ve arada başka bir aşama bulunmamaktadır. Aynı husus, yukarıda İmam Şafîî'den aktardığımız ifadelerden de açıkça anlaşılmaktadır. Şafîî mezkur açıklamasında gece namazına yönelik ilk emrin bazılarına göre Müzzemmil Suresi'nin son ayetleriyle daha güçlü bir görüşe ise beş vakit namazla neshedildiğini aktarmaktadır. Netice itibarıyla, her iki yaklaşıma göre gece namazıyla beş vakit namaz arasında üçüncü bir aşamanın olmadığı anlaşılmaktadır.

de olmuştur.⁴⁵ Bu görüşe göre, gece namazından sonra ve henüz beş vakit farz kılınmadan önce sabah-akşam ikişer rekat olarak kılınan bir namaz bulunmakta idi. Bu alimler, bir takım delillere dayanmışlardır.⁴⁶ Ancak bu deliller, kısmen subût kısmen

45 Geniş bilgi için bkz. İbn Receb el-Hanbelî, Zeynuddîn Ebu'l-Ferec, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Thk: Komisyon, Mektebetu'l-Gurebâ el-Eseriyye, Medine, 1417/1996, II/303-304; Şeyh Süleyman el-Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel*, I/263; Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Akçağ, Ankara, 1998, s. 50; Cevvâd Alî, *Târîhu's-Salât fi'l-İslâm*, s. 28 vd.

46 Bu alimlerin dayandığı başlıca deliller şunlardır:

a. Buharî'nin aktardığına göre İslam'ın ilk yıllarına tekabül eden bir dönemde Ebu Süfyan, Bizans'a bir sefer düzenler. Bu sefer esnasında Herakliyus'la aralarında bir konuşma geçer. Herakliyus kendisine Peygamber hakkında bir takım sorular sorar. Sorulan sorulardan biri de yeni çıkan bu şahsın [Peygamber'in] neyi emrettiği hususudur. Ebu Süfyan'ın verdiği cevapta şöyle bir cümle geçmektedir: "O bize namazı ve iffeti emretmektedir." (Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Salât, nr: 7.) Bu cümle, Hz. Peygamber'in İslam'ın ilk günlerinden itibaren namazı kılıp emrettiğini göstermektedir.

b. Genel kabule göre ilk inen ayetler, Alak Sûresi'nin ilk beş ayetidir. Daha sonra inen müteakip ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: "Namaz kılarken bir kulu (Peygamberi) engelleyeni görmedin mi?.. Hayır ona uyma! (Rabbine) secde et ve yaklaş!" (Alak, 10,19) Bu ayetlerin Ebu Cehl'in "Muhammed'i Beytullah'ın yanında secde ederken görürsem and olsun ki onun boynunu ezeceğim" demesi üzerine indiği belirtilmektedir. (Muslim, Ebu'l-juseyn b. el-Haccâc b. Muslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Nevevî şerhiyle birlikte), Thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1418/1997, Sifâtu'l-Munâfikîn ve Ahkâmuhum, hadis nr: 6596) Bu ifadeler İsrâ öncesine, yani beş vakit namazın farz kılınmasından önceki döneme aittir.

c. İbn İshâk'ın aktardığı bir rivayet İsrâ'dan önce Hz. Peygamber'e talim edilen bir namazın varlığını göstermektedir:

"Hz. Peygamber'e namaz farz kılınca Cebrail ona gelip vadinin yan tarafından bir geçiti sarstı. Bunun üzerine yerden bir pınar fışkırdı. Cebrail (aleyhisselâm) abdest alıyor, Muhammed (aleyhisselâm) da ona bakıyordu. Cebrail yüzünü yıkadı. Ağzına ve burnuna su verdi. Başını ve kulaklarını meshetti. Ayaklarını topuklarına kadar yıkadı ve eteğine su serpti. Sonra kalkıp iki rekat namaz kıldı. Yüz üstü dört kez secdeye vardı. Sonra Peygamber (aleyhisselâm) gözü ve gönlü aydınlanmış bir halde ve sevdiği şey (vahy) Allah tarafından kendisine gelmiş olduğu halde (ailesinin yanına) geri geldi. Hatice'nin elinden tutup aynı kaynağın başına vardı. Cebrail'in abdesti gibi abdest aldı. Sonra Hatice'yle birlikte dört secdeli iki rekat namaz kıldılar. Daha sonraları o ve Hatice gizlice namaz kılıyorlardı." (İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Sîretu İbni İshâk el-Müsemmât bi Kitâbi'l-Mubteda ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî*, Thk. Muhammed Hamîdullâh, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981/1401, paragraf: 169.) Burada görüldüğü üzere isradan önce cereyan eden iki rekatlık bir namaz öğretimin-den söz edilmektedir.

d. Aynı içeriği teyid eden bir rivayet de Usâme b. Zeyd'den aktarılmaktadır. Usâme, Cebrâil'in ilk sıralarda Hz. Peygamber'e gelip ona abdesti [namazı] öğrettiğini belirtmektedir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413, V/203.)

e. Beyhakî kendi senediyle Katâde'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: "Başlangıçta namaz sabah ve akşam olmak üzere ikişer rekattı." (Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâr'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003, I/529; ayrıca bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, II/304; aynı içerik için bkz. Munâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir*, Tsh. Ahmed Abdussamed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1427/2006, VI/213.)

İlk müfessirlerden Mukâtil b. Süleymân Bakara Suresi'nin 142. ayetini izah ederken bu konuyu çok açık bir biçimde ifade etmektedir: "Peygamber ve ashabı Mekke'de sabah-akşam üzeri ikişer rekat namaz kılıyorlardı. Allah Resûlü gece vakti miraca çıkarılınca beş vakit namazla emrolundu." (Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Thk. Ahmed Ferîd, Beyrut, 1424/2003, I/82.)

de delâlet açısından tartışmaya açıktır. Mamafih bu namazın farz olarak emredilmediğini ancak mendup düzeyde teşvik edildiğini söylemek de mümkündür.⁴⁷ Biz, tartışmaların detaylarına girmeyip müteakip aşamaya yani, beş vakit namaz aşamasına geçmek istiyoruz.

Hadis kaynakları beş vakit namazın –akşam namazı hariç- ilk etapta ikişer rekat olarak farz kılındığını kaydetmektedirler. Daha sonra sabah ve akşam namazı eski şekli üzere bırakılmış, geri kalan kısmı ise dörder rekata çıkarılmışlardır. Dolayısıyla beş vakit aşamasını da kendi içinde iki merhalede mütalaa etmek mümkündür.

a. Akşam hariç bütün namazların ikişer rekat olarak kılındığı dönem.

b. Akşam ve sabah hariç bütün namazların dörder rekat olarak kılındığı dönem.

Buhârî ve Müslim'in ufak bazı farklılıklarla aktardığı miraç hadisinde Allah Rasûlü, semâya çıkarıldığını, değişik tabakalarda peygamberlerle görüşüğünü, Cenab-ı Hakk'ın bu ümmete elli vakit namazı farz kıldığını, Hz. Musa'nın sözü üzerine Rab-bine döndüğünü ve bu gidiş-gelişin birkaç kez tekerrür ettiğini ve en sonunda beş vaktle sınırlandırıldığını beyan etmektedir.⁴⁸ Konuyla ilgili diğer hadisler incelendiğinde burada farz kılınan beş vaktin şu anki şekliyle farz kılınmadığı anlaşılmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in Hz. Aişe'den aktardığı bir hadis-i şerifte bu husus şöyle anlatılmaktadır: "Namaz, ilk olarak hem yolculukta hem de ikamet halinde ikişer rekat olarak farz kılındı. Ardından yolculuk halinde kılınan namaz, olduğu gibi bırakıldı. İkamet halinde kılınan namaz ise artırıldı."⁴⁹

Bazıları Hz. Aişe tarafından söz konusu edilen namazların İsrâ'dan önceki döneme ait sabah-akşam ikişer rekatalı namaz olduğunu söylemişlerse de bu çoğunluk tarafından kabul görmemiştir. Cumhura göre bu hadiste kastedilen namaz, İsrâ'da farz kılınan beş vakit farz namazdır.⁵⁰ Hz. Aişe'den aktarılan diğer rivayetler konuyu yeterli bir biçimde açıklamaktadır:

47 Yukarıda aktardığımız gerekçelerin hiçbiri –birinci gerekçe hariç- ileri sürülen İsrâ öncesindeki farz namaza gerekçe olamaz. Birinci gerekçede geçen açıklama ise, gece namazına yönelik olabilir. Bu açıklamayı, sabah-akşam ikişer rekat olarak kılınan namazla ilgili olarak ele aldığımızda da açıklamada söz konusu edilen emrin teşvik amaçlı veya mendup düzeyde bir talebi ifade etmiş olması muhtemeldir. Sonraki maddelerde aktarılanlarda ise farziyeti çağrıştıran herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Binaenaleyh İsrâ öncesi sabah-akşam kılındığı belirtilen namazın mendup olması uzak bir ihtimal değildir.

48 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Salât, hadis nr: 349; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, İmân, hadis nr: 409, 414.

49 Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Salât, hadis nr: 350; Aynı hadisin ufak değişikliklerle rivayeti için bkz. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Salâtu'l-Musâfirîn, hadis nr: 1568-1570.

50 Bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, II/304.

Buhârî'nin Kitâbu'l-Hicresinde aktardığına göre Hz. Aişe şöyle demiştir: "Namaz iki rekat olarak farz kılındı. Sonra Allah Rasûlü hicret edince dört olarak farz kılındı."⁵¹

İmam Ahmed'in Hz. Aişe'den aktardığı rivayet ise şöyledir: "Namaz Mekke'de ikişer rekat şeklinde farz kılındı. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye gelince iki rekat daha ilave etti. Fakat akşamı hariç tuttu. Zira akşam günün vitridir. Sabah namazına da -kıraatın uzunluğundan dolayı- herhangi bir ilavede bulunmadı. Yolculuğa çıktığı zamanlarda namazı ilk şekliyle kıları.⁵²

Bu rivayetlerdeki açıklamalar bahse konu olan ve hicretten önce İsrâ'da farz kılınan namazın beş vakit namaz olduğunu açıkça göstermektedir.

Burada aktardığımız hadislere aykırı bir biçimde beş vakit namazın -sabah ve akşam hariç- ilk andan itibaren dörder rekat olarak farz kılındığını anlatan rivayetler de bulunmaktadır. Ancak bu rivayetler hadis otoriteleri tarafından sened ve metin bakımından tenkit edilip sahih görülmemiştir.⁵³

Sonuç

Buraya kadar aktardıklarımızdan özetle şunlar anlaşılmaktadır:

Şekil açısından bir takım farklılıklar arz etse de namaz, bütün Peygamberler tarafından yapılan müşterek bir ibadet biçimidir. Nitekim bir hadis-i şerifte gece namazı için: "Gece namazına dikkat ediniz. Zira o, sizden önceki salih insanların adetidir..."⁵⁴ buyrulmuş bu manaya işaret edilmiştir.

Hz. Peygamber'in bi'setten önce Haniflik üzere ibadet ettiği kanaati ağır basmaktadır. Ancak ne şekilde ibadet ettiğine dair açık bilgiler bulunmamaktadır.

Bi'setten sonra ilk olarak gece namazı emredilmiş -bazı alimlere göre- akabinde sabah ve akşam vakitlerinde ikişer rekattı bir namaz farz kılınmıştır.

Daha sonra Mekke döneminin sonlarına doğru miraç hadisesi gerçekleşmiş ve bu esnada ilk olarak beş vakit namaz farz kılınmıştır. Burada farz kılınan beş vakit namaz -akşam hariç- ilk etapta ikişer rekattır. Daha sonra ikamet halinde öğle, ikindi ve yatsı namazları dörde çıkarılmıştır. Sabah ve akşam namazları ise eski şekli üzere bırakılmıştır.

Pek çok hükümde olduğu gibi namazın teşrîinde de tedricî bir seyir gözlenmektedir. Önce gece namazı sonra beş vakit namaz emredilmiştir. Beş vakit merhalesi de kendi içinde iki aşamaya ayrılmıştır. İlk aşamada -akşam hariç- bütün namazlar ikişer rekat olarak farz kılınmıştır. İkinci aşamada ise, sabah ve akşam namazları aynen korunmuş, bunların haricinde kalan namazlar ise dört rekata çıkarılmıştır.

51 Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, II/1.

52 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/241; buna benzer diğer bir varyant için bkz. Ahmed, *Müsned*, VI/265.

53 Bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, II/333.

54 Tirmizî, *es-Sunen*, Daâvât, hadis nr: 3549.